

INICIJACIJA NOVOG GRAĐENJA – OD NEPOPULARNE NOVOTARIJE DO „IZVOZNOG“ PROIZVODA

Razmatrajući *novo građenje* često se zanemaruje činjenica da je riječ o posljednjoj dionici "arhitekturne moderne", a ni u kojem slučaju o radikalnom prekidu s tradicijom i potpuno novom arhitektonskom konceptu. Riječima Aleksandera Lasla, *novo građenje* bilo je zaključnica kontinuiranog procesa modernizacije, tri desetljeća duge potrage za izričajem suvremenog doba, funkcionalnom arhitekturom koja koristi nove tehnologije i materijale, započete 1898. "prvom pojavom moderne – secesijskom kućom Rado Ignjata Fischera" i završene 1928. "internacionalnim stilom" kuće Stern Petera Behrensa.¹ Na žalost, čitav proces nikad nije u cijelosti rekonstruiran.² Nepoznanica je arhitektura 20-ih godina marginalizirano ali nipošto beznačajno razdoblje čija je prevladavajuća tendencija bila monumentalna jednostavnost klasične provenijencije s evidentnom težnjom prema potpunom dokidanju ornamente.³ Isti je slučaj i s inicijalnom fazom *novog građenja* koja ima tek naznačene glavne repere. Naime, nova arhitektura nije bila promptno prihvaćena. Kako bi joj se osiguralo javno priznanje, bile su potrebne dvije godine ustrajnog zalaganja arhitekata – sudjelovanja na arhitektonskim i urbanističkim natječajima, javnih nastupa i deseci realiziranih građevina.

TAMARA

BJAŽIĆ KLARIN

INITIATION OF THE NEW BUILDING – FROM UNPOPULAR NOVELTY TO “EXPORT” INDUSTRY

Speaking about the New Building, one frequently neglects the fact that it was the last stage of "Modernist architecture" rather than a radical break with the tradition or an entirely new architectural concept. To quote Aleksander Laslo, the New Building was the conclusion of a continuing process of modernization, a three-decade long quest for an expression that would be suitable for the modern age, and a functional architecture using new technology and new materials. That quest had begun as early as 1898, with the "first appearance of Modernism – the Secessionist Rado house by Ignjat Fischer," and ended in 1928 with the "international style" of the Stern house by Peter Behrens.¹ Unfortunately, the process has never been reconstructed in its entirety.² The missing link is the architecture of the 1920, a marginalized, yet by no means insignificant period, the prevailing tendency of which was the monumental simplicity of classical provenance, with an evident inclination towards the complete abolition of ornaments.³ The same can be established for the initial phase of the New Building, which only indicated its main benchmarks. The reason is that the New Building was far from readily accepted. It took two years of persistent involvement of architects to ensure its public recognition – through participation in architectural and urban planning competitions, public engagement, and dozens of built projects.

Estetika „nultog stupnja“

Većina zagrebačkih arhitekata je i prije realizacije kuće Stern u jesen 1928. već neko vrijeme i sama imala iste aspiracije. S recentnim ostvarenjima Adolfa Loosa, Le Corbusiera, Waltera Gropiusa, Gerrita Thomasa Rietvelda i Moiseija Ginzburga, da nabrojimo samo neke, imali su priliku upoznati se posredstvom njemačkih stručnih publikacija i knjiga popularnih u Zagrebu, uključujući njemački prijevod Le Corbusierova djela *Vers une architecture (Prema pravoj arhitekturi)*⁴ te prvih povratnika iz inozemstva - Zlatka Neumanna iz pariškog atelijera Adolfa Loosa, Antuna Ulricha iz klase Josefa Hoffmanna na bečkoj Visokoj školi za primijenjenu umjetnost i Vladimira Potočnjaka iz Frankfurta gdje je proučavao velike socijalne i građevne pothvate Ernsta Maya.⁵ Najbolja lekcija bila je izložba suvremene čehoslovačke arhitekture održana u proljeće 1928. u Umjetničkom paviljonu koja je nacrtima i fotografijama realiziranih građevina i onih u gradnji utjelovila čitav proces modernizacije, od moderne do *novog građenja*.⁶ Tom izložbom, kojom je zagrebačka sekcija UJIA (Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata) simbolično obilježila pedesetu obljetnicu djelovanja, htjelo se ukazati na nužnost istovjetnih promjena u hrvatskoj arhitekturi, odnosno pokazati kako nije riječ o pomodnom fenomenu kratkoga

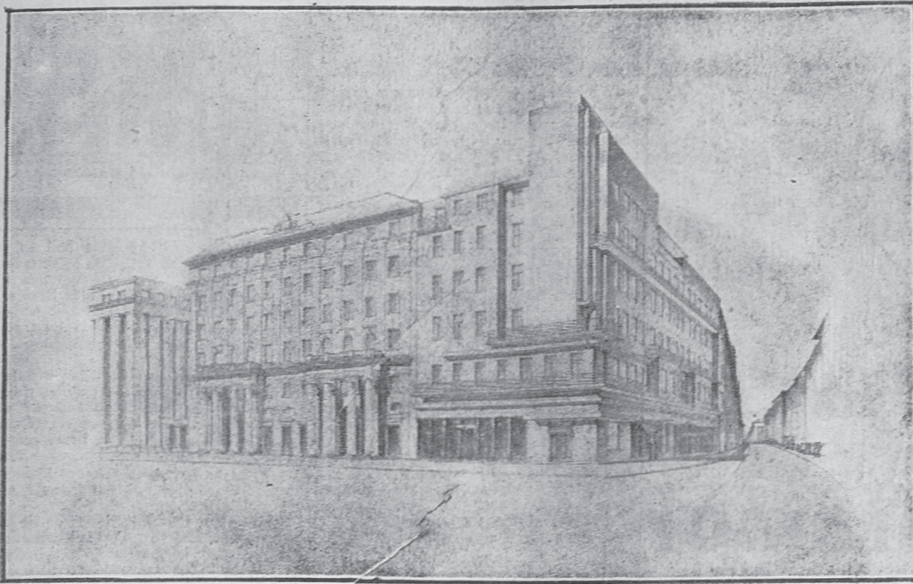
vijeka, nego o neosporivoj činjenici. Izložba je bila izravan povod i prvim stručnim napisima; Pavle Jušić je u *Tehničkom listu* inženjerski jednostavno obrazložio postavke nove arhitekture – racionalno, solidno, higijensko i jeftino građenje u funkciji rješavanja akutnih društvenih problema. Nove forme bile su logični produkt svih navedenih zahtjeva i primjene novih konstrukcija i materijala, željeza i betona "koji imaju svoju posebnu statiku, a radi toga i svoj posebni karakter".⁷ Nadalje: "Temeljna oznaka ovakove arhitekture je posvemašnja jednostavnost u koncepciji, energično isticanje konstrukcija, velike plohe na fasadama sa velikim i dugačkim staklenim stijenama, zgrade bez krova, vijenaca i prozorskih okvira. Kao inicijatora ove najnovije arhitekture možemo smatrati spomenutog slikara Jeannereta, koji se kao arhitekt zove Le Corbusier."⁸ Popularizaciji nove arhitekture pokušale su tijekom 1928. pridonijeti i dnevne novine *Novosti*, predstavljajući u nekoliko navrata recentne europske⁹ i predstojeće zagrebačke novogradnje komentarom "to je po prvi put poslije rata, da se započelo modernom izgradnjom pročelja, tako da su ispušteni svi nepotrebni ukrasi... u današnje doba glavni je zadatak arhitekta, da riješi problem prostora u praktičnom i ekonomskom pogledu. Danas se već ne osnivaju zgrade izvana prema unutra, nego obrnuto, i unutrašnjost zgrade ne smije biti nikako pod utjecajem

Aestheticism of the "Zero level"

Even before the construction of the Stern house in the autumn of 1928, most Zagreb architects had had similar aspirations for quite a while. The opportunity to become acquainted with the recent work of Adolf Loos, Le Corbusier, Walter Gropius, Gerrit Thomas Rietveld, and Moisei Ginzburg, to name just a few, came with German scholarly journals and books, which were rather popular in Zagreb, including the German translation of Le Corbusier's *Vers une architecture*,⁴ as well as with the first returnees from abroad - Zlatko Neumann from the Paris atelier of Adolf Loos, Antun Ulrich from the class of Josef Hoffmann at the University of Applied Arts in Vienna, or Vladimir Potočnjak from Frankfurt, where he had studied the great social and architectural projects of Ernst May.⁵ The best lesson was the exhibition of contemporary Czechoslovakian art, which took place in the spring of 1928 in the Art Pavilion. With its sketches and photographs of completed or partly completed buildings, it was incorporating the entire process of modernization, from Modernism to the New Building.⁶ The Zagreb section of UJIA (Association of Yugoslav Engineers and Architects) sought to celebrate symbolically its 50th anniversary with that exhibition and to indicate at the same time the necessity of introducing changes in Croatian architecture by showing that it was not a short-lived fashion,

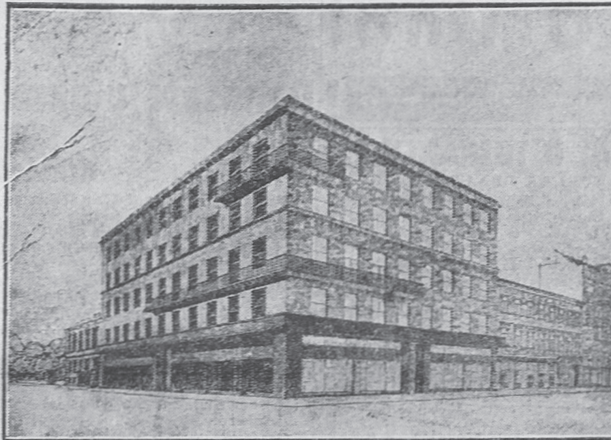
but an irreversible fact. The exhibition also directly encouraged a series of scholarly articles. Thus, Pavle Jušić explained the principles of new architecture in *Tehnički list* in a simple and technical way – it was a rational, solid, hygienic, and economic style of construction, the aim of which was to solve some of the acute social problems. Its new forms were a logical product of all these demands, and so was the use of new construction methods and materials, such as steel and concrete, "which have their own statics and therefore also its own character."⁷ Moreover, the "basic features of this architecture are an overall simplicity of conception and an energetic emphasis on construction elements, large façade surfaces with large and long glass walls, and buildings without roofs, cornices, or window frames. As the initiator of this brand new architecture, we may consider the above-mentioned painter Jeanneret, who has become famous as architect under the name of Le Corbusier."⁸ The *Novosti* newspaper made an attempt at popularizing the new architecture in 1928, by presenting in several of its issues some recent European examples of new architecture⁹ and the ones that were planned in Zagreb, with the following comment: "It is the first time since the war that we have applied modern design on the façades, leaving out all unnecessary ornamentation... today, the main task of architects is to solve the problem of space in a practical and economic

Moderne gradjevine u Zagrebu

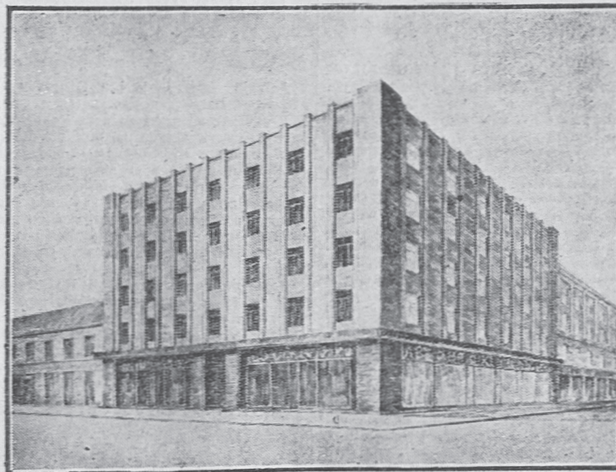

Nadogradnja palače na uglu Jelaićevog trga i Jurišićeve ulice.

Donosimo slike triju modernih zgrada, koje su u gradnji ili se već dovršavaju. Te tri moderne zgrade nalaze se na uglu Jelaićevog trga i Jurišićeve ulice, na uglu Jurišićeve i Draškovićeve ulice i na uglu Marovske i Nikolićeve ulice. To je po prvi puta poslije rata, da se započelo modernom izgradnjom pročelja tako, da su ispušteni svi nepotrebni ukrasi, koji nisu i onako nikada odavali karakter zgrade, nego samo jednu načičkanu ploštinu. Moderna arhitektura teži za jednostavnošću i za većim plošinama, koje na čovjeka mirnije djeluju, a ujedno pokazuju već svojom vanjštinom, kakova je unutrašnjost zgrade. Današnji način podizanja zgrada armiranim betonom, dopušta sasvim drugo pročelje, specijalno u onim dijelovima, gdje su potrebni veliki otvori za izloge. Takovi otvori pokazuju izloge u jednom staklu na zgradi na Jelaićevom trgu od 10, 12 i pol i 20 metara, na uglu Jurišićeve i Draškovićeve ulice 12 i 17 metara, a na uglu Nikolićeve i Marovske ulice od 15 do 28 metara. Zgrade se izvadaju tako, da se naprije izgradi kostur od armiranog betona, koji se onda popunjava vani debljim, a u unutrašnjosti s tankim zidovima. Time se postizava veliki dobitak na prostoru, jer mjestimice umjesto zida od 60—75 cm., dolaze zidovi tek od 10 cm. debljine. U današnje doba glavni je zadatak arhitekta, da riješi problem prostora u praktičnom i ekonomskom pogledu. Danas se već ne osnivaju zgrade iz vana prema unutra, nego obrnuto, i unutrašnjost zgrade ne smije biti nikako pod utjecajem zahtjeva pročelja. Mi ne živimo više u vrijeme baroka i renesanse, a ipak smo gradili ovakove zgrade. Podizanjem ovih zgrada, što ih donosimo u slici, dobit će Zagreb moderne gradjevine, kakve imaju veliki gradovi kulturnog sjevera (Holandija) i zapada već kroz mnogo godina. Iz tih modernih gradjevina u stranome svijetu uzeto je ono najbolje i što se tijekom godina pokazalo kao najpraktičnije. Uzelo se ono, što je i dovelo do takvih modernih gradjevina.

Novogradnja palače na uglu Draškovićeve i Jurišićeve ulice.

Novogradnja četverokatnice na uglu Preradovićeve i Nikolićeve ulice.

zahtjeva pročelja".¹⁰ Među "odvažnima" bili su predstavnici svih generacija – arhitekti s dugogodišnjom praksom, službenici građevnog i tehničkog odjela gradske općine i banovine, profesori Tehničkog fakulteta, i studenti. Na primjer, Hugo Ehrlich je pragmatično zatomio svoju averziju prema "novotarijama", očistio pročelje kuće Janeković i u predavanja, umjesto Andree Palladija i Karla Friedricha Schinkela, uvrstio "Tauta, Gropiusa, Bonatza, Poelziga, Miesa v. d. Rohea i dr."¹¹ Prema svjedočanstvu Marijana Haberlea, zajedničko oduševljenje novom arhitekturom u "Ehrlichovoj klasi" kulminiralo je upravo krajem 1928. ili početkom 1929. godine suvremenim projektom hotela na Jadranu Josipa Pičmana.¹² Kad se Zagrebu konačno dogodila kuća Stern, i to na glavnom gradskom trgu, javnost, na žalost, još nije bila spremna na estetiku "nultog stupnja". Formalne značajke nove arhitekture - ukidanje klasične kompozicije pročelja i svakog ornamenta - doživljene su kao negiranje tradicionalnog poimanja kuće, nasilje nad javnim prostorom kojem pripadaju. Budući da su Zagrepčani visoko cijenili njemačke stručnjake, kuća je, zahvaljujući ugledu Petera Behrensa, profesora bečke Akademije lijepih umjetnosti, ipak bila pošteđena i javnih komentara i kritika.¹³ Isti stav neminovno su imali i prema istoznačnim gradnjama domaćih arhitekata, ali ih nisu

KUĆA STERN, TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 11/JURIŠIĆEVA
1-1A, ZAGREB, PETER BEHRENS (NN, "MODERNE GRAĐEVINE
U ZAGREBU", *NOVOSTI*, 15. 7. 1928., 5)

STERN HOUSE, BAN JELAČIĆ SQUARE 11/JURIŠIĆEVA
STREET 1-1A, ZAGREB, PETER BEHRENS (NN, "MODERN
BUILDINGS IN ZAGREB", *NOVOSTI*, 15. 7. 1928., 5)

way. Buildings are no longer based on their exterior, but rather on their interior, which should by no means be dictated by the demands of the façade."¹⁰ Among the "brave ones", there were representatives of all generations – experienced architects, officials from architecture and construction departments of municipal and state councils, professors from the Faculty of Technology, and students. Hugo Ehrlich, for example, pragmatically suppressed his aversion towards "novelties", cleared up the façade of his Janeković house, and included in his lectures "Taut, Gropius, Bonatz, Poelzig, Mies v. d. Rohe, and others" instead of Andrea Palladio and Karl Friedrich Schinkel.¹¹ According to the testimony of Marijan Haberle, the overall excitement with the new architecture in "Ehrlich's class" culminated precisely in the late 1920 or early 1929, with the modern hotel building on the Adriatic, designed by Josip Pičman.¹² When Zagreb finally got its Stern house, moreover on the main city square, the public was unfortunately not prepared for the aestheticism of the "zero level." The formal characteristics of this new architecture – the cancellation of the classical façade composition and of all ornamentation – were experienced as the negation of the traditional idea of a house, as violence done to the public space to which they belonged. Nevertheless, since Zagreb citizens valued German experts highly, the building was

komentirali, nego ignorirali. Ipak, treba istaknuti kako je većina tih građevina bila daleko manje radikalna u svojoj pojavnosti, poput kuće Srpske pravoslavne općine Stanka Kliske i Jurja Denzlera, kuće Baum ateljea Ignjata Fischera i zdanja Nadbiskupskog sjemeništa Jurja Neidhardta. S druge strane, vile Pfeffermann Marka Vidakovića, Auer Bele Auera i Radošević Vjekoslava Bastla, vjerojatno su tretirane kao stvar osobnog ukusa, tj. pomodna želja za isticanjem ekscentričnih investitora.¹⁴ U većini navedenih građevina *novo građenje* bilo je limitirano na oblikovnu razinu. Kao ogledni *case study* može poslužiti vila Pfeffermann Marka Vidakovića koji se ograničio na skladno uravnotežene volumene čistih ploha i ravni krov iza kojih se krije klasična gradnja, konstrukcija uzdužnih i poprečnih nosivih zidova s iskušanom organizacijom prostorija. Uz to, Behrensov retuš Bastlove kuće Feller bio je daleko od cjelovite demonstracije načela suvremene arhitekture koja podrazumijeva uzročno–posljedičnu uvjetovanost i jedinstvo konstrukcije i oblikovanja. Kao što je primijetio i Hugo Ehrlich, kuća Stern bila je samo oblikovna, morfološka prezentacija novog građenja, u načelu suprotna njegovoj biti. Postojećoj je građevini, bez zadiranja u njezinu nutrinu, izmijenjena vanjska pojava – pročelje tretirano kao samostalna, plastično artikulirana cjelina, ignorirajući konstruktivnu logiku

spared further public comments and critiques owing to the reputation of Peter Behrens, professor at the Academy of Fine Arts in Vienna.¹³ The same attitude was doubtlessly adopted towards the equivalent buildings designed by local architects, though they were ignored rather than commented upon. Yet it should be pointed out that most of these buildings, such as the Serbian Orthodox Community by Stanko Kliska and Juraj Denzel, the Baum house by Ignjat Fischer studio, or the Archbishopal Seminary by Juraj Neidhardt, were far less radical in their appearance. Then again, Villa Pfeffermann by Marko Vidaković, Villa Auer by Bela Auer, and Villa Radošević by Vjekoslav Bastl, were probably treated as a matter of personal taste or a reflection of fashionable exhibitionism, a trend among their eccentric investors.¹⁴ In most of these examples, the New Building was limited to the level of design. We may use Villa Pfeffermann by Marko Vidaković as a representative case study, since he satisfied himself with producing harmonically balanced volumes of pure surfaces, with a flat roof, and behind that he actually resorted to classical architecture – a construction of longitudinal and transversal supporting walls and a traditional organization of space. Moreover, Behrens's retouch of Bastl's Feller house was far from extreme as a demonstration of the principles of modern architecture, which should include causal relationships and a unity of construction and design. As Hugo

INICIJACIJA
NOVOG
GRAĐENJA - OD
NEPOPULARNE
NOVOTARIJE DO
„IZVOZNOG“
PROIZVODA

INITIATION
OF THE NEW
BUILDING
- FROM
UNPOPULAR
NOVELTY TO
"EXPORT"
INDUSTRY

O, ta umjetnost!

— »Tatek ja bi z' bauštainov još lepše napravil pak mi nitko ne bi za to dal nagradu — —«

samog objekta.¹⁵ Prvom pravom pojavom novog građenja, koje prema svojoj definiciji podrazumijeva i uspostavu novog prostornog koncepta i ekonomičnog građenja u službi rješavanja akutnih društvenih problema, tj. velikog deficita stambenoga prostora, možemo smatrati kuću Deutsch Zlatka Neumanna, koji je prvi obogatio hrvatsku arhitekturu novim prostornim konceptom Loosova Raumplana i dokinuo tripartitnu podjelu pročelja.¹⁶

Umjesto da progresivno napreduje, *ново граđenje* se 1929. godine ponovno našlo na društvenoj margini, čemu je uz nezainteresiranost dnevnih tiskovina uvelike pridonijela i pasivnost arhitekata. Jedine iznimke su izlaganje Drage Iblera na prvoj izložbi *Zemlje* i intervju s Hugom Ehrlichom u *Novostima*, u kojem je poručio javnosti kako je "stvaranje savremenog stila u građevnoj umjetnosti neminovno" i da vjeruje kako će "Zagreb izvršiti svoju zadaću i shvatiti zov doba u kojem živimo".¹⁷ Iako profesor Ćiril Metod Iveković nije dijelio kolegino mišljenje, u malo poznatom tekstu *Moderna arhitektura*, svojoj obrani arhitektonske tradicije i prava na individualni umjetnički izričaj, odnosno kritici novog građenja, prvi je sustavno i temeljito izložio glavne postavke socijalno osviještenog funkcionalnog, racionalnog i ekonomičnog građenja zasnovanog na tvorničkoj proizvodnji, novim tehnologijama i materijalima.¹⁸

— KARIKATURA NATJEČAJNOG PROJEKTA DRAGE IBLERA

ZA PARCELACIJU I NAČIN IZGRADNJE ZEMLJIŠTA ZAKLADNE I KLINIČKE BOLNICE U ZAGREBU (NN, "O, TA UMJETNOSTI", *JUTARNJI LIST*, 11. 1. 1930., 11)

THE CARICATURE OF DRAGO IBLER'S COMPETITION ENTRY FOR THE REGULATORY PLAN AND CONSTRUCTION OF THE ENDOWMENT AND CLINICAL HOSPITAL AT ŠALATA IN ZAGREB (NN, "OH, THAT ARTI", *JUTARNJI LIST*, 11. 1. 1930., 11)

TAMARA

BIAŽIĆ KLARIN

Ehrlich observed, the Stern house was only a formal and morphological exhibit of the New Building, but in reality it was contrary to its essence. The existing building was given a new external appearance without touching its interior – its façade was treated as an independent, sculpturally articulated entity, ignoring the construction logic of the building itself.¹⁵ Therefore, the Deutsch house designed by Zlatko Neumann can be considered the first true example of the New Building, which included in its very definition the creation of a new spatial concept and economic construction for the sake of solving an acute social problem: the large deficit in housing. Neumann was the first to enrich Croatian architecture with a new spatial concept modelled upon Loos's *Raumplan* and to abolish the tripartite division of the façade.¹⁶ Instead of gradually progressing, the New Building was again pushed to the social margins in 1929, owing to the disinterest of daily press and largely also to the passive attitude of architects. The only exceptions were the presence of Drago Ibler at the first exhibition of *Zemlja* and the interview with Hugo Ehrlich published in *Novosti*, where he informed the public that the "development of a contemporary style in the art of architecture was inevitable" and that he believed that "Zagreb would fulfil its task and understand the call of the times in which we live."¹⁷ Even though Professor Ćiril Metod Iveković

did not share his colleague's opinion, he was the first to expose systematically and exhaustively, in a rarely quoted article on "Modern Architecture," the main principles of socially awakened, functional, rational, and economic building, based on factory production and on new technologies and materials, even though his text was actually an apology of architectural tradition and individual artistic expression, a critique of the New Building.¹⁸

Novelties from Berlin

In order to achieve acknowledgment, an actual architectural task that would attract the attention of the wider public was urgently needed, i.e. a public building of general social interest. Eventually, in November 1929, a public competition was launched after many years – the plot division of the land belonging to the Foundation Hospital on Jelačić Square and the definition of the arrangement and measures of its future buildings.¹⁹ Concordant in its aims, the profession solved the task successfully – the "young ones" as competitors and the "old", or rather socially established, as the members of the jury. Edo Šen, Aleksandar Freudenreich, Stjepan Hribar, and Juraj Denzler awarded three of four ex aequo prizes to the modern projects of Drago Ibler, Milovan Kovačević, and Zdenko Stričić, as well as two honorariums to Stjepan Planić and Josip Pičman.²⁰ Immediately after the awarded designs were

Berlinske novotarije

Za afirmaciju bio je prijeko potreban konkretan arhitektonski zadatak koji će pobuditi širi interes javnosti, tj. javna gradnja od općeg društvenog interesa. Konačno je u studenome 1929. u Zagrebu nakon puno godina raspisan javni natječaj – onaj za parcelaciju zemljišta Zakladne bolnice na Trgu bana Josipa Jelačića i definiranje građevne linije i gabarita njegove buduće izgradnje.¹⁹ Usuglašena u ciljevima, struka je uspješno obavila posao – "mladi" kao natjecatelji, a "stari" odnosno društveno pozicionirani kao članovi ocjenjivačkog suda. Edo Šen, Aleksandar Freudenreich, Stjepan Hribar i Juraj Denzler dodijelili su tri od četiri *ex aequo* nagrade suvremenim projektima Drage Iblera, Milovana Kovačevića i Zdenka Strižića, te dva otkupa Stjepanu Planiću i Josipu Pičmanu.²⁰

Odmah nakon objave nagrađenih radova izloženih u Ulrichovu salonu uslijedio je javni obračun medija i struke – Aleksandra Freudenreicha, Ede Šena i Josipa Pičmana vs. nepotpisanog novinara *Jutarnjeg lista* i profesora Srednje tehničke škole Franje Brozovića, revnih u obrani središnjeg gradskog prostora od nastavka eksperimenta Milinov–Stern, tj. neprimjerenog arhitektonskog izričaja koji banalizira umjetnost građenja i vrijeđa građanski dobar ukus.²¹ *Nota bene*, javnost je zazirala i od *art deco*a hotela *Milinov*

KARIKATURA U POVODU IZGRADNJE HOTELA MILINOV (DANAS HOTEL DUBROVNIK), TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 16-GAJEVA 1, ZAGREB, DIONIS SUNKO (NN, "NOVA ARHITEKTURA NA JELAČIĆEVOM TRGU", *JUTARNJI LIST*, 28. 7. 1929., 11)

THE CARICATURE ON THE OCCASION OF BUILDING THE MILINOV HOTEL (NOW DUBROVNIK HOTEL), BAN JELAČIĆ SQUARE 16-GAJEVA STREET 1, ZAGREB, DIONIS SUNKO (NN, "NEW ARCHITECTURE ON THE JELAČIĆ SQUARE", *JUTARNJI LIST*, 28. 7. 1929., 11)

pronounced and exhibited at Salon Ulrich, they provoked a public skirmish between the press and the profession – Aleksandar Freudenreich, Edo Šen, and Josip Pičman vs. an anonymous journalist from *Jutarnji list* and Franjo Brozović, teacher at the High School of Technology, eager to defend the city centre from all further experiments of Milinov–Stern type, that is from all that he considered an inadequate architectural expression devaluing the art of building and offending good bourgeois taste.²¹ By the way, the public was also appalled by the art deco Hotel Milinov by Dionis Sunko, whose tower was subject to discussion between the city and the investor, eventually settled by the *župan*.²² By attacking the competition participants on the ground of their slavery to fashion from Berlin, which was "absolutely out of place on Jelačić Square, but also in Zagreb generally," the critics actually proved that they had completely misunderstood the competition task and that they were unable to accept the inevitable – the further progress and complete affirmation of the New Building, which was most adequately represented by the non-awarded design of Ernest Weissmann, Kunio Maekawa, and Norman Rice, colleagues from 35, rue de Sèvres, the atelier of Le Corbusier and Pierre Jeanneret.²⁴ Weissmann and his colleagues presented to Zagreb an integral concept of new architecture – from the free plan to the skeletal construction of enforced concrete and

Dionisa Sunka čiji je toranj bio predmetom spora između grada i investitora u kojem je presudio župan.²² Napadajući sudionike natječaja zbog pomodarstva, berlinske mode "koja je najmanje na mjestu upravo na Jelačićevom trgu, pa i u Zagrebu uopće",²³ kritičari su u biti pokazali potpuno nerazumijevanje natječajnog zadatka i nisu uspjeli odgoditi neizbježno – daljnji progres i potpunu afirmaciju *novog građenja* koje je najreprezentativnije predstavio nenagrađeni projekt Ernesta Weissmanna, Kunija Maekawe i Normana Ricea, suradnika u 35, rue de Sèvres, ateljeu Le Corbusiera i Pierra Jeannereta.²⁴ Weissmann i kolege predstavili su Zagrebu integralni koncept nove arhitekture – od slobodnog plana, preko skeletne armiranobetonske konstrukcije do nenosiva obješenog staklenog pročelja. Zajedno s projektom Jurja Neidhardta koji je na zemljištu Zakladnog bloka predvidio zgradu kružne osnove s postmodernistički uklopljenom kapelicom Trpećeg Isusa, "corbusierovski 'Centrosojuz'", kako ga je nazvala Željka Čorak, bio je i najveći kuriozitet natječaja.²⁵

Idemo dalje...

Positivan trend nastavljen je intervjuom Zlatka Neumanna, objavljenim u *Novostima* u povodu dovršetka kuća Deutsch i Pordes.²⁶ Ubrzo je i do tada konzervativni *Jutarnji list* donio

INICIJACIJA
NOVOG
GRADENJA - OD
NEPOPULARNE
NOVOTARIJE DO
„IZVOZNOG“
PROIZVODA

INITIATION
OF THE NEW
BUILDING
- FROM
UNPOPULAR
NOVELTY TO
"EXPORT"
INDUSTRY

Nova arhitektura na Jelačićevom trgu

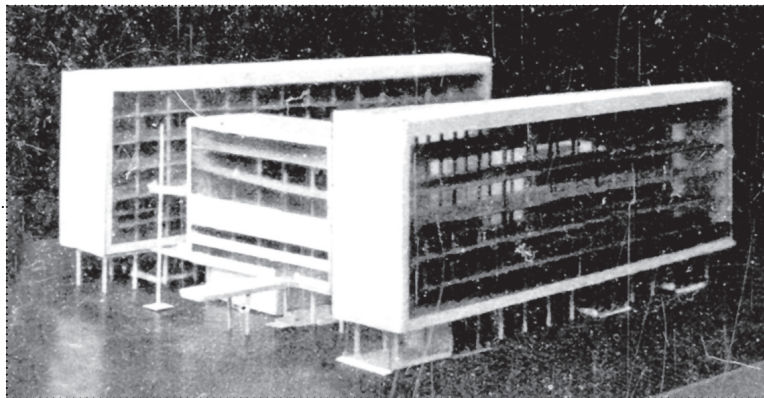
— »ZAKAJ JE TAJ TORENJ TAK ČRLENI?«
— »VALDA GA JE SRAM, KAJ TAK ZGLEDI!«

veliki članak „Za novi ljepši Zagreb! Moderna umjetnost graditeljstva, njezini izvori i njezin zamašaj“ u kojem su se javno očitovali profesor Edo Šen i arhitekt gradskog građevnog odjela Ivan Zemljak te upravitelj zagrebačke radiostanice i osnivač društva Forma doktor Ivo Stern.²⁷ Svi su bili suglasni da svaka epoha ima svoj vlastiti izričaj koji proizlazi iz njezinog "društvenog i materijalnog nastojanja", tj. stupnja društvenog i tehnološkog razvoja koji je i nakon Prvoga svjetskog rata nastavio nepovratno mijenjati svijet.²⁸ Stoga je došlo vrijeme, doduše sa zakašnjenjem od gotovo jednog desetljeća, da i Zagreb napokon prihvati neizbježno, obračuna se s oblicima minulih epoha i stvori vlastitu arhitekturu koja korespondira s potrebama suvremenog života, uključujući zahtjev za što više svjetla i zraka, i služi se novim tehnologijama, konstrukcijama i materijalima. Sve je to nužno moralo rezultirati i novim oblikovnim značajkama – jednostavnim elementarnim oblicima podložnim estetskim kanonima. Zagrebački arhitekti nisu prihvatili radikalni funkcionalizam koji zahtijeva ekskomunikaciju arhitekture iz domene umjetničkog stvaralaštva, nego su i dalje vodili

računa o ljepoti građevine, njezinim "dobrim proporcijama, harmoniji linija i ploha".²⁹ Arhitektura je zadržala status "najopćenitije najsvakidašnije umjetnosti", tj. "moderne graditeljske umjetnosti" koja utjelovljuje duh novog vremena, nove ideale ljepote.³⁰ Legitimitet *novog građenja* potvrđen je i na sljedećim natječajima i izložbama, poput mjesnog natječaja za gradske ulične paviljone i međunarodne Graditeljske graditeljske izložbe,³¹ ali ponajviše predstojećim javnim gradnjama započetim 1930. godine – zgradom gimnazije u Križanićevoj ulici Egona Steinmanna i osnovnih škola na Trešnjevki i Jordanovcu Ivana Zemljaka.³² Javne gradnje koje su financirali grad i banovina bile su dovoljno jamstvo i više nije bilo prepreke za građevinski *boom* novog građenja koji je uslijedio 1931. iz koje datira i većina ikona zagrebačke međuratne arhitekture, poput Iblerovih kuća Wellisch i vile Bauer. Razlozi općeg prihvatanja, nakon općeg odbijanja, nedvojbeno su bili i materijalne prirode, budući da je estetika jednostavnosti, ravnih ploha i linija išla i na ruku investitorima smanjivanjem troškova gradnje i održavanja. Na kraju možemo se složiti s Vladimirom

NATJEČAJNI PROJEKT ZA PARCELACIJU I NAČIN
IZGRADNJE ZEMLJIŠTA ZAKLADNE I KLINIČKE
BOLNICE U ZAGREBU, ERNEST WEISSMANN, KUNIO
MAEKAWA I NORMAN RICE (NN, "FUTURISTIČKE
OSNOVE", SVIJET, 4/1930., 88-89)

COMPETITION ENTRY FOR THE REGULATORY
PLAN AND CONSTRUCTION OF THE ENDOWMENT
AND CLINICAL HOSPITAL IN ZAGREB, ERNEST
WEISSMANN, KUNIO MAEKAWA AND NORMAN RICE
(NN, "FUTURIST BASICS", SVIJET, 4/1930, 88-89)

TAMARA
BIAŽIĆ KLARIN

the non-supporting, suspended glass façade. Along with the design of Juraj Neidhardt, who solved the task of the Foundation Hospital plot by envisioning a circular building with a post-modern insertion of the Christ's Passion chapel, the "Corbusier-like 'Centrosojuz'," as it was nicknamed by Željka Čorak, was the greatest curiosity of the competition.²⁵

Getting on...

The positive trend was continued with an interview with Zlatko Neumann, published in *Novosti* on the occasion of the completion of houses Deutsch and Pordes.²⁶ Soon the hitherto conservative newspaper *Jutarnji list* published a long article entitled *Za novi ljepši Zagreb! Moderna umjetnost graditeljstva, njezini izvori i njezin zamašaj* (For a new and more beautiful Zagreb! The art of modern architecture, its sources and its momentum), in which Prof. Edo Šen presented his ideas along with Ivan Zemljak, architect from the main construction office, and Dr. Ivo Stern, manager of Radio Zagreb and founder of *Forma* association.²⁷ All of them agreed that each epoch had its own expression, originating in its "social and material

efforts," i.e. its level of social and technological development, which had been transforming the world irreversibly since World War I.²⁸ Therefore, the time has come for Zagreb, albeit with a delay of almost a decade, to accept the inevitable and to get rid of the forms of bygone times, creating its own architecture that would correspond to the needs of modern life, including the demand for maximum possible light, with the help of new technologies, constructions, and materials. All that necessarily resulted in new forms of design – simple elementary forms, subject to new aesthetical canons. Zagreb architects were no partisans of radical functionalism, which required the expulsion of architecture from the domain of artistic creation, but still cared about the beauty of the building, its "good proportions and the harmony of lines and surfaces."²⁹ Architecture would preserve its status of the "most universal and most common of all arts," since it embodied the spirit of the new times and the new ideals of beauty.³⁰ The legitimacy of the New Building was confirmed at the ensuing competitions and exhibitions, such as the local competition for street pavilions in Zagreb and the International Exhibition

Antolićem koji je potvrdio da je upravo 1930. godina bila ključna za izlazak suvremenog građenja na javnu scenu,³³ a već sljedeće 1931. zagrebački su arhitekti superiorno dokazali svoju kvalitetu i u ostalim dijelovima Kraljevine Jugoslavije, ali i u međunarodnim razmjerima – Zdenko Strižić, Ernest Weissmann, Zoja Dumengjić i Georg Kiverov, Vladimir Antolić, Milovan Kovačević, Josip Pičman, Mladen Kauzlarić i Stjepan Gomboš.³⁴ U svega dvije godine, od omražene novotarije *novo građenje* postalo je visokokotirajući zagrebački izvozni proizvod – uz trgovinu, bankarstvo i industriju još jedna u nizu potvrda njegove dominacije.

¹ Rekonstrukcija pročelja kuće Stern realizirana je 1927.–1928. Aleksander Laslo, "Zagrebačka arhitektura 30-ih. Vodič", *Arhitektura*, 200–203 (1987), 97–112.; Aleksander Laslo, "Adolf Loos i hrvatska arhitektura / Adolf Loos and Croatian Architecture", *Arhitektov bilten*, Ljubljana, 107–108 (1991.), 52–80, 67; Aleksander Laslo, "Arhitektura modernog građanskog Zagreba", *Život umjetnosti*, 56–57 (1995.): 58–71, 26.

² A. Laslo je sustavno prezentirao razdoblje od 1898. do 1918. [Aleksander Laslo, "Lica moderniteta 1898.–1918.: zagrebačka arhitektura secesijske epohe", *Secesija u Hrvatskoj*, Zagreb, 2003., 23–41]

³ Dvadesete su ujedno bile razdoblje iznimno velike građevne produkcije koja zahtijeva sistematsko istraživanje. Npr. od 1920. do 1927. izdano je više

od 2600 uporabnih dozvola. NN, "Građevna djelatnost ove godine", *Novosti*, 14. prosinca 1928., 6.

⁴ U jesen 1927. *Moderne Bauformen* donio je opsežan pregled međunarodne suvremene arhitekture, a *Wasmuth Monatshefte* Weissenhofs i sovjetske arhitekture. Ludwig Hilbersheimer, "Internationale Neue Baukunst", *Moderne Bauformen*, Stuttgart, 9 (1927.), 325–364; Moisei Ginsburg, "Die Baukunst der Sowjet-Union", *Wasmuths Monatshefte für Baukunst*, Berlin, 10 (1927.), 409–412; E. Wedepohl, "Die Weissenhof-Siedlung der Werkbundaustellung 'Die Wohnung' Stuttgart 1927", *Wasmuths Monatshefte für Baukunst*, Berlin, 10 (1927.), 391–402; Slavko Löwy, "Razgovor s protagonistima moderne", *Arhitektura*, 156–157 (1976.), 116–128, 118.

⁵ V. Potočnjak vratio se najkasnije u lipnju 1927., a A. Ulrich i Z. Neumann u ljeto 1927. U međuvremenu u Zagrebu je u lipnju 1928. izlagao i N. Dobrović. R. A., "Izložba braće Petra i Nikole Dobrovića", *Jutarnji list*, 10. lipnja 1928., 19; Vladimir Potočnjak, "Opis života", Zagreb, 1942., Arhiv Studija arhitekture Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Burkhardt Rukschcio, Schachel Roland, *Adolf Loos. La vie et l'oeuvre*, Bruxelles i Liege, 1987., 329.

⁶ NN, *Izložba čehoslovačke arhitekture*, katalog izložbe, Prag – Zagreb, 1928.

⁷ Pavle Jušić, "Pregled savremene čehoslovačke arhitekture (Povodom otvorenja izložbe savremene čehoslovačke arhitekture u Zagrebu)", *Tehnički list*, 6 (1928.), 90–92, 92.

⁸ bilj. 7.

⁹ *Novosti* su predstavile parišku ulicu R. Mallet-Stevens istoimenog arhitekta i berlinsko kino *Ufa E. Mendelsohna*. NN, "Pobjeda novog građevnog stila u Parizu", *Novosti*, 21. kolovoza 1928., 7; NN, "Najmodernije kino u Evropi", *Novosti*, 19. rujna 1928., 7.

¹⁰ NN, "Moderne građevine u Zagrebu", *Novosti*, 15. srpnja 1928., 5.

¹¹ Branko Bunić, "Školovanje", *Čovjek i prostor*, 337–338 (1981.): XV–XVIII,

INICIJACIJA
NOVOG
GRAĐENJA - OD
NEPOPULARNE
NOVOTARIJE DO
"IZVOZNOG"
PROIZVODA

INITIATION
OF THE NEW
BUILDING
- FROM
UNPOPULAR
NOVELTY TO
"EXPORT"
INDUSTRY

NATJEČAJNI PROJEKT ZA PARCELACIJU I NAČIN
IZGRADNJE ZEMLJIŠTA ZAKLADNE I KLINIČKE BOLNICE
U ZAGREBU, JURAJ NEIDHARDT (NN, "FUTURISTIČKE
OSNOVE", *SVIJET*, 4/1930., 88-89)

COMPETITION ENTRY FOR REGULATORY PLAN AND
CONSTRUCTION OF THE ENDOWMENT AND CLINICAL
HOSPITAL IN ZAGREB, JURAJ NEIDHARDT
(NN, "FUTURIST BASICS", *SVIJET*, 4/1930, 88-89)

29

of Architecture,³¹ but most of all in public constructions that were planned and started in 1930 – the building of Križanićeva high school by Egon Steinmann and the primary schools of Trešnjevka and Jordanovac by Ivan Zemljak.³² The public character of these buildings, financed by the city and the state, was a sufficient warrant and thus all obstacles were removed for an architectural boom of the New Building, which followed in 1931. Most of these houses that can be considered iconic for Zagreb architecture between the two World Wars: for example, Ibler's Wellisch house or Villa Bauer. The reasons for this universal acceptance after the equally universal rejection were undoubtedly also material in nature, since the aestheticism of simplicity and of flat lines and surfaces was also good for the investors because of lower construction and maintenance costs. Eventually, we may agree with Vladimir Antolić, who has observed that it was precisely the year of 1930 that was crucial for the New Building coming out into the public.³³ As soon as 1931, Zagreb architects – Zdenko Strižić, Ernest Weissmann, Zoja Dumengjić and Georg Kiverov, Vladimir Antolić, Milovan Kovačević, Josip Pičman,

Mladen Kauzlarić, and Stjepan Gomboš - proved themselves superior in quality in the entire Kingdom of Yugoslavia and even internationally.³⁴ Within only two years, the New Building had turned from a hated novelty into a precious export industry of Zagreb – along with trade, banking, and industrial production – and yet another proof of its dominant role in the region.

¹ Reconstruction of the façade of the Stern house was completed in 1927/28. Aleksander Laslo, "Zagrebačka arhitektura 30-ih. Vodič" [Zagreb modernist architecture in the 1930s. A guide], *Arhitektura*, 200-203 (1987), pp. 97-112, 98, and 101; Aleksander Laslo, "Adolf Loos i hrvatska arhitektura / Adolf Loos and Croatian Architecture", *Arhitektov bilten*, Ljubljana, 107-108 (1991), pp. 52-80 and 67; Aleksander Laslo, "Arhitektura modernog građanskog Zagreba" [Architecture of modern bourgeois Zagreb], *Život umjetnosti*, 56-57 (1995), pp. 58-71, 26.

² A. Laslo has systematically presented the period from 1898-1918 [Aleksander Laslo, "Lica moderniteta 1898.-1918.: Zagrebačka arhitektura secesijske epohe" [Faces of modernity, 1898-1918: Zagreb architecture in the Secession period], *Secesija u Hrvatskoj* [Secession in Croatia], Zagreb, 2003, pp. 23-41.

³ The 1920s were also a period of exceptionally intense building activity, which demands systematic research. For example, more than 2600 certificates of occupancy were issued from 1920-1927. NN, "Građevna djelatnost ove godine" [This year's building activity], *Novosti*, 14 December 1928, p. 6.

⁴ In the autumn of 1927, *Moderne Bauformen* published an extensive overview of contemporary international architecture, while *Wasmuth Monatshefte* did the same for Weissenhof and the Soviet architecture. Ludwig Hilbersheimer,

XV; Franjo Bahovec, "Iz sjećanja na Josipa Pičmana", *Čovjek i prostor*, 337–338 (1981.), XII–XIII i XVII, XVII

¹² Marijan Haberle, "Razgovor s protagonistima moderne", *Arhitektura*, 156–157 (1976.), 116–128, 127.

¹³ P. Behrens prvi put gostovao je u Zagrebu 1923. kad je održao dva predavanja o glavnim načelima izgradnje modernih gradova i projektima vlastitih industrijskih građevina. NN, "Budućni projekt o izgradnji grada Zagreba. Predavanje o izgradnji modernih gradova", *Večer*, 26. travnja 1923., 2; NN, "Novi izgled Jelačićevog trga", *Novosti*, 13. listopada 1928., 7.

¹⁴ Godine 1928.–1929. realizirane su kuće i vile Baum i Pfeffermann, a 1929.–1930. Srpske pravoslavne općine, Defour–Radošević i Auer. Aleksander Laslo, "Zagrebačka arhitektura 30-ih. Vodič", *Arhitektura*, 200–203 (1987.): 97–112, 98–102.

¹⁵ Ž. M. H., "Arhitektura kao umjetnost kod nas i u inozemstvu. Razgovor sa sveučilišnim profesorom ing. Hugom Ehrlichom", *15 dana*, 5 (1931.), 65–86, 67.

¹⁶ Aleksander Laslo, "Arhitektura modernog građanskog Zagreba", *Život umjetnosti*, 56–57 (1995.), 58–71, 67.

¹⁷ Hugo Ehrlich, "O modernoj izgradnji Zagreba. Intervju sa sveučilišnim prof. ing. Hugom Ehrlichom", *Novosti*, 5. travnja 1929., 4.

¹⁸ Ćiril Metod Iveković, "Moderna arhitektura, Tehnički fakultet Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu 1919–1929.", *Spomenica Fakultetskog vijeća*, Zagreb, 1929., 1106–1113.

¹⁹ Natječajem je bilo obuhvaćeno zemljište između Ilice, Gajeve, Bogovićeve i Petrićeve (tzv. Zakladni blok), južno od Bogovićeve na uglu s Gajevo i sjeverno od Ilice na uglu s Radićevom.

²⁰ G. V., "Bazar Jelačićevi trgova u gradskoj vijećnici", *Jutarnji list*, 10. siječnja 1930., 9.

²¹ Članci su tijekom siječnja 1930. bili objavljeni u *Jutarnjem listu* izuzev teksta Ede Šena publiciranog u *Novostima* početkom veljače iste godine. ²² Spor između poglavarstva i investitora bio je popraćen u *Novostima* krajem travnja i tijekom svibnja 1929.

²³ NN, "Osnova arhitekta Sunka. Dvadesetpet osnova Jelačićevog trga i nijedno rješenje", *Jutarnji list*, 11. siječnja 1930., 8.

²⁴ Jonathan M. Reynolds, "Maekawa Kunio and the Emergence of Japanese Modernist Architecture", Berkeley, Los Angeles/London, 2001., 67–69.

²⁵ NN, "Futurističke osnove", *Svijet*, 4 (1930.), 88–89 i 96; NN, "Parcelacija i izgradnja zemljišta Zakladne bolnice. S izložbe natječajnih radnja u Ulrichovom salonu u Ilici", *Novosti*, 14. siječnja 1930., 4; NN, "Još o Jelačićevom trgu", *Jutarnji list*, 14. siječnja 1930., 8; Ernest Weissmann, "Izgrađivanje modernog grada", *Jutarnji list*, 27. siječnja 1930., 3; Željka Čorak, *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb, 1981., 165.

²⁶ NN, "Arhitektura i savremeni duh. Kod arh. ing. Zlatka Neumanna", *Novosti*, 1. ožujka 1930., 5.

²⁷ NN, "Za novi, ljepši Zagreb! Moderna umjetnost graditeljstva, njezini izvori i njezin zamašaj", *Jutarnji list*, 19. travnja 1930., 17; NN, "U čemu se arhitektonski griješilo kod nas. Razgovor s prof. Tehničkog fakulteta g. arh. Edom Schönom", *Jutarnji list*, 19. travnja 1930., 17–18; NN, "Jednostavnost, praktičnost, brzina i štednja. Izjava g. ing. arh. Ivana Zemljaka", *Jutarnji list*, 19. travnja 1930., 18; NN, "Novi stil nije ni slučajnost ni moda. Razgovor s g. dr. Ivom Sternom", *Jutarnji list*, 19. travnja 1930., 18–19.

²⁸ bilj. 26.

²⁹ NN, "U čemu se arhitektonski griješilo kod nas. Razgovor s prof. Tehničkog fakulteta g. arh. Edom Schönom", *Jutarnji list*, 19. travnja 1930., 17–18.

³⁰ NN, "Za novi, ljepši Zagreb! Moderna umjetnost graditeljstva, njezini izvori i njezin zamašaj", *Jutarnji list*, 19. travnja 1930., 17.

³¹ Natječaj je održan u ljeto 1930., a nagrađeni su suvremeni projekti B. Petrovića, F. Bahovca i M. Haberlea, S. Planića i L. Horvata, M. Vidakovića, F. Florschützta, M. Grakalića i G. Lisićine te Picka i Etvöša. NN, "Gradnja novih paviljona na sedam najprometnijih mjesta u Zagrebu", *Novosti*, 22. listopada 1930., 7; Tamara Bjažić Klarin, "Internacionalni stil – izložbe međuratnog Zagreba (1928.–1941.)", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 31 (2007.), 313–326.

³² NN, "Drugi mjesec počinje se graditi zgrada za srednje škole", *Jutarnji list*, 27. rujna 1930., 4–5; NN, "Osnova dviju novih zagrebačkih škola", *Jutarnji list*, 24. siječnja 1931.

"Internationale Neue Baukunst," *Moderne Bauformen*, Stuttgart, 9 (1927), pp. 325–364; Moisei Ginsburg, "Die Baukunst der Sowjet-Union," *Wasmuths Monatshefte für Baukunst*, Berlin, 10 (1927), pp. 409–412; E. Wedepohl, "Die Weissenhof-Siedlung der Werkbundausststellung 'Die Wohnung' Stuttgart 1927," *Wasmuths Monatshefte für Baukunst*, Berlin, 10 (1927), pp. 391–402; Slavko Löwy, "Razgovor s protagonistima moderne" [An interview with the protagonists of Modernism], *Arhitektura*, 156–157 (1976), pp. 116–128, 118.

⁵ V. Potočnjak returned in June 1927 and A. Ulrich and Z. Neumann in the summer of 1927. In the meantime, in June 1928, N. Dobrović had an exhibition in Zagreb. R. A., "Izložba braće Petra i Nikole Dobrovića" [Exhibition of brothers Petar and Nikola Dobrović], *Jutarnji list*, 10 June 1928, p. 19; Vladimir Potočnjak, "Opis života" [Description of life], Zagreb, 1942, Archive of Architecture Department at the Faculty of Architecture, University of Zagreb; Burkhardt Rukschcio, Schachel Roland, *Adolf Loos. La vie et l'oeuvre*, Brussels and Liège, 1987, p. 329.

⁶ NN, *Izložba čehoslovačke arhitekture* [Exhibition of Czechoslovakian architecture], exhibition catalogue, Prague - Zagreb, 1928.

⁷ Pavle Jušić, "Pregled savremene čehoslovačke arhitekture (Povodom otvorenja izložbe savremene čehoslovačke arhitekture u Zagrebu)" [An overview of contemporary Czechoslovakian architecture (on the occasion of the opening of an exhibition of contemporary Czechoslovakian architecture in Zagreb)], *Tehnički list*, 6 (1928), pp. 90–92, 92.

⁸ N. 7.

⁹ *Novosti* presented the street of R. Mallet–Stevens in Paris by an architect of the same name and the *Ufa* cinema in Berlin by E. Mendelsohn. NN, "Pobjeda novog građevnog stila u Parizu" [Victory of the new architectural style in Paris], *Novosti*, 21 August 1928, p. 7; NN, "Najmodernije kino u Evropi" [The most modern cinema in Europe], *Novosti*, 19 September 1928, p. 7.

¹⁰ NN, "Moderne građevine u Zagrebu" [Modern buildings in Zagreb], *Novosti*, 15 July 1928, p. 5.

¹¹ Branko Bunić, "Školovanje", *Čovjek i prostor*, 337–338 (1981), pp. XV–XVIII, XV; Franjo Bahovec, "Iz sjećanja na Josipa Pičmana" [Remembering J. P.], *Čovjek i prostor*, 337–338 (1981), pp. XII–XIII and XVII, XVII.

¹² Marijan Haberle, "Razgovor s protagonistima moderne" [An interview with the protagonists of Modernism], *Arhitektura*, 156–157 (1976), pp. 116–128, 127.

¹³ P. Behrens first visited Zagreb in 1923, when he held two lectures on the

main principles of architecture in modern cities and on his own designs of industrial buildings. NN, "Budućni projekt o izgradnji grada Zagreba. Predavanje o izgradnji modernih gradova" [The future project of building in Zagreb. A lecture on architecture in modern cities], *Večer*, 26 April 1923, p. 2; NN, "Novi izgled Jelačićevog trga" [The new appearance of Jelačić Square], *Novosti*, 13 October 1928, p. 7.

¹⁴ In the years of 1928/29, Villa Baum and Villa Pfeffermann were built, and in 1929/30 it was the buildings of Serbian Orthodox Community, Villa Defour–Radošević, and Villa Auer. Aleksander Laslo, "Zagrebačka arhitektura 30-ih. Vodič" [Zagreb modernist architecture in the 1930s. A guide], *Arhitektura*, 200–203 (1987), pp. 97–112, 98–102.

¹⁵ Ž. M. H., "Arhitektura kao umjetnost kod nas i u inozemstvu. Razgovor sa sveučilišnim profesorom ing. Hugom Ehrlichom" [Architecture as art, in local and international context. An interview with university professor H. E.], *15 dana*, 5 (1931), pp. 65–68, 67.

¹⁶ Aleksander Laslo, "Arhitektura modernog građanskog Zagreba" [Architecture of modern bourgeois Zagreb], *Život umjetnosti*, 56–57 (1995), pp. 58–71, 67.

¹⁷ Hugo Ehrlich, "O modernoj izgradnji Zagreba. Intervju sa sveučilišnim prof. ing. Hugom Ehrlichom" [On modern architecture in Zagreb. An interview with university professor H. E.], *Novosti*, 5 April 1929, p. 4.

¹⁸ Ćiril Metod Iveković, "Moderna arhitektura, Tehnički fakultet Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu 1919–1929." [Modern architecture, Faculty of Technology, University of the Kingdom of Yugoslavia in Zagreb, 1919–1929], Commemorative publication, Faculty Council, Zagreb, 1929, pp. 1106–1113.

¹⁹ The competition included the land between Ilica, Gajeve, Bogovićeve, and Petrićeva streets (the so-called Foundation Bloc), south of the corner of Bogovićeve and Gajeve, and north of the corner of Ilica and Radićeva.

²⁰ G. V., "Bazar Jelačićevih trgova u gradskoj vijećnici" [Jelačić Squares on sale in the City Hall], *Jutarnji list*, 10 January 1930, p. 9.

²¹ In January 1930, these articles were published in *Jutarnji list*, except from the one by Edo Šen, which was published in *Novosti* early in February 1930.

²² The conflict between the City Council and the investor was covered by *Novosti* in late April and May 1929.

²³ NN, "Osnova arhitekta Sunka. Dvadesetpet osnova Jelačićevog trga i nijedno

³³ Vladimir Antolić, "Razgovor s protagonistima moderne", *Arhitektura*, 156–157 (1976.), 116–128.

³⁴ Iz mjeseca u mjesec nizali su uspjehe na natječajima za Umjetnički paviljon i Sokolski dom u Zagrebu, te na opće poznatim međunarodnim zagrebačkim natječajima, kao i onima za gradsku kavanu u Dubrovniku, Gradsku štedionicu u Sarajevu, željeznički kolodvor u Ljubljani, Higijenski zavod u Banjoj Luci, kazalište u Harkovu i sanatorij za plućnu tuberkulozu na Šupljoj steni kraj Avale. NN, "Uspjeh zagrebačkih arhitekata. Rezultat

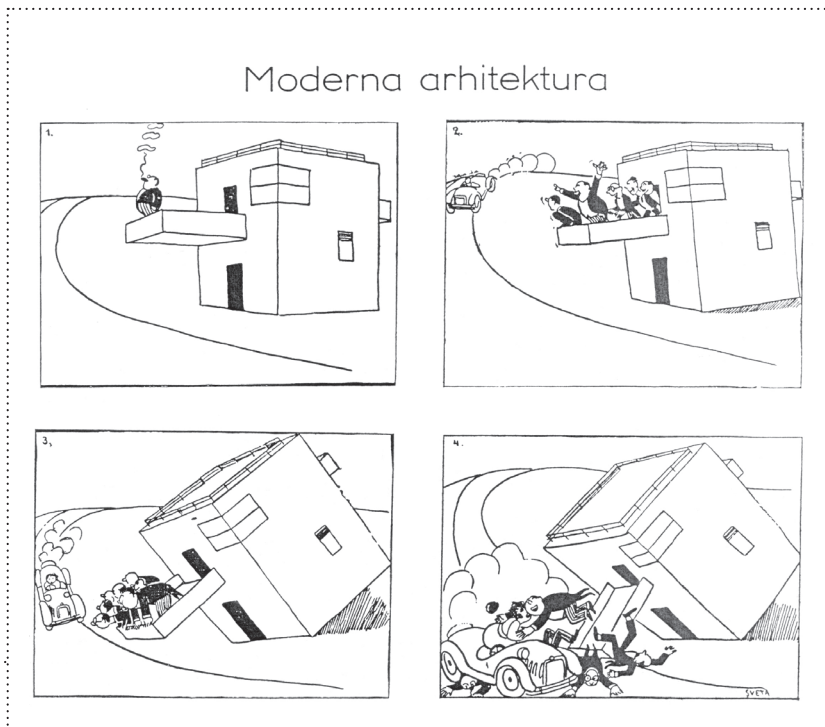
natječaja za gradnju reprezentativne kavana u Dubrovniku", *Jutarnji list*, 8. ožujka 1931., 6; NN, "Rezultat natječaja za izradu skica za novogradnju Gradske štedionice u Sarajevu", *Politika*, Beograd, 3. travnja 1931., oglasni dio; NN, *Oglas*, *Novosti*, 18. srpnja 1931., 13; NN, "Nagrajeni načrti za novi ljubljanski kolodvor", *Jutro*, Ljubljana, 15. studenoga 1931., 2; NN, "Rezultati konkursa za idejne skice sanatorijuma na Avali. Nagradeni radovi", *Vreme*, 15. studenoga 1931., 5; T. Bjažić Klarin (bilj 31.), 320.

INITIACIJA
NOVOG
GRADENJA – OD
NEPOPULARNE
NOVOTARIJE DO
„IZVOZNOG“
PROIZVODA

KARIKATURA ARHITEKTURE
INTERNACIONALNOG STILA
(KOPRIVE, 15. 10. 1932., 691.)

THE CARICATURE OF THE
INTERNATIONAL STYLE ARCHITECTURE
(KOPRIVE, 15. 10. 1932., 691.)

INITIATION
OF THE NEW
BUILDING
– FROM
UNPOPULAR
NOVELTY TO
"EXPORT"
INDUSTRY

rješenje" [The project of architect Sunko. Twenty-five projects for Jelačić Square and not a single solution], *Jutarnji list*, 11 January 1930, p. 8.

²⁴ Jonathan M. Reynolds, "Maekawa Kunio and the Emergence of Japanese Modernist Architecture," Berkeley, Los Angeles/London, 2001, pp. 67–69.

²⁵ NN, "Futurističke osnove" [Futuristic projects], *Svijet*, 4 (1930), pp. 88–89 and 96; NN, "Parcelacija i izgradnja zemljišta Zakladne bolnice. S izložbe natječajnih radnja u Ulrichovom salonu u Ilici" [Plot division and building arrangement on the Foundation Hospital land. From the exhibition of competition projects at Salon Ulrich in Ilica], *Novosti*, 14 January 1930, p. 4; NN, "Još o Jelačićevom trgu" [More on Jelačić Square], *Jutarnji list*, 14 January 1930, p. 8; Ernest Weissmann, "Izgrađivanje modernog grada" [Building a modern city], *Jutarnji list*, 27 January 1930, p. 3; Željka Čorak, *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata* [Functioning as a symbol. Drago Ibler and Croatian architecture between the two World Wars], Zagreb, 1981, p. 165.

²⁶ NN, "Arhitektura i savremeni duh. Kod arh. ing. Zlatka Neumanna" [Architecture and the modern spirit: Architect Z. N.], *Novosti*, 1 March 1930, p. 5.

²⁷ NN, "Za novi, ljepši Zagreb! Moderna umjetnost graditeljstva, njezini izvori i njezin zamašaj" [For a new and more beautiful Zagreb! The art of modern architecture, its sources and its momentum], *Jutarnji list*, 19 April 1930, p. 17; NN, "U čemu se arhitektonski griješilo kod nas. Razgovor s prof. Tehničkog fakulteta g. arh. Edom Schönöm" [Architectural errors in local circumstances. Interview with E. Schön, professor at the Faculty of Technology], *Jutarnji list*, 19 April 1930, pp. 17–18; NN, "Jednostavnost, praktičnost, brzina i štednja. Izjava g. ing. arh. Ivana Zemljaka" [Simple, practical, fast, and economical: Statement by architect I. Z.], *Jutarnji list*, 19 April 1930, p. 18; NN, "Novi stil nije ni slučajnost ni moda. Razgovor s g. dr. Ivom Sternom" [The new style is neither accidental nor merely fashionable. An interview with Dr. I. Stern], *Jutarnji list*, 19 April 1930, pp. 18–19.

²⁸ N. 26

²⁹ NN, "U čemu se arhitektonski griješilo kod nas. Razgovor s prof. Tehničkog fakulteta g. arh. Edom Schönöm", [Architectural errors in local circumstances. Interview with E. Schön, professor at the Faculty of Technology], *Jutarnji list*, 19 April 1930, pp. 17–18.

³⁰ NN, "Za novi, ljepši Zagreb! Moderna umjetnost graditeljstva, njezini izvori i njezin zamašaj" [For a new and more beautiful Zagreb! The art of modern architecture, its sources and its momentum], *Jutarnji list*, 19 April 1930, p. 17.

³¹ The competition took place in the summer of 1930 and awarded the modern designs by B. Petrović, F. Bahovac, and M. Haberle, S. Planić and L. Horvat, M. Vidaković, F. Florschütz, M. Grakalić and G. Lisičina, and Picko and Etvös. NN, "Gradnja novih paviljona na sedam najprometnijih mjesta u Zagrebu" [Construction of new pavilions on the seven busiest localities in Zagreb], *Novosti*, 22 October 1930, p. 7; Tamara Bjažić Klarin, "Internacionalni stil – izložbe međuratnog Zagreba (1928. – 1941.)" [International Style – Zagreb exhibitions between the two World Wars], *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 31 (2007), pp. 313–326.

³² NN, "Drugi mjesec počinje se graditi zgrada za srednje škole" [Construction of the high-school building begins next month], *Jutarnji list*, 27 September 1930, pp. 4–5; NN, "Osnova dviju novih zagrebačkih škola" [Project for two new school buildings in Zagreb], *Jutarnji list*, 24 January 1931.

³³ Vladimir Antolić, "Razgovor s protagonistima moderne" [An interview with the protagonists of Modernism], *Arhitektura*, 156–157 (1976), pp. 116–128.

³⁴ In these months, they won awards at competitions for Art Pavilion and Falcon Centre in Zagreb, as well as at the famous international competitions and those for the City Café in Dubrovnik, City Bank in Sarajevo, railway station in Ljubljana, Institute of Hygiene in Banja Luka, theatre in Harkov, and the Sanatorium for Tuberculosis at Šuplja Stena near Avala. NN, "Uspjeh zagrebačkih arhitekata. Rezultat natječaja za gradnju reprezentativne kavana u Dubrovniku" [Success of Zagreb architects: Results of the competition for the representative building of City Café in Dubrovnik], *Jutarnji list*, 8 March 1931, p. 6; NN, "Rezultat natječaja za izradu skica za novogradnju Gradske štedionice u Sarajevu" [Results of the competition of sketches for the new building of City Bank in Sarajevo], *Politika*, Beograd, 3 April 1931, announcements section; NN, *Oglas* [Announcement], *Novosti*, 18 July 1931, p. 13; NN, "Nagrajeni načrti za novi ljubljanski kolodvor" [Awarded designs for the new railway station in Ljubljana], *Jutro*, Ljubljana, 15 November 1931, p. 2; NN, "Rezultati konkursa za idejne skice sanatorijuma na Avali. Nagradeni radovi" [Results of the competition of entry sketches for the sanatorium at Avala], *Vreme*, 15 November 1931, p. 5; T. Bjažić Klarin (n. 31), p. 320.